

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ ТА МУЗЕЄЗНАВСТВА
ТОВАРИСТВО АРХЕОЛОГІЇ ТА АНТРОПОЛОГІЇ

VITA ANTIQUA
№ 5–6

Збірка наукових статей

УДК 902+572
ББК 63.4+28.71
В76

Номер затверджено на засіданні Вченої ради історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 26 грудня 2002 р. (протокол №4).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

д-р іст. наук, проф. Гладких М.І. (головний редактор)
канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Піоро І.С. (відповідальний редактор)
д-р іст. наук, проф. Залізник Л.Л.
д-р іст. наук, проф. Крижанівський О.П.
д-р іст. наук, проф. Борисенко В.К.
д-р іст. наук, проф. Моця О.П.
співробітник НДЧ Зеленко С.М. (відповідальний секретар)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

д-р іст. наук, проф. Зубар В.М.
д-р іст. наук, проф. Рубель В.О.

В 79 VITA ANTIQUA. Збірка наукових статей №5-6. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2003. – 232 с.

Збірка присвячена пам'яті М.М.Бондаря, доктора історичних наук, професора, з 1971 до 1987 р. – завідувача кафедри археології та музезнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка. До збірки включено статті як провідних фахівців, так і молодих науковців, що досліджують актуальні проблеми археології та історії України.

Засновник

Товариство археології та антропології

Адреса редакції:

01601, м. Київ, вул. Володимирська, 64, ауд. 164.

Реєстраційне свідоцтво КІ № 350, видане 8 лютого 1999 р.

Міністерством інформації України

© Товариство Археології та Антропології, 2003

© Колектив авторів, 2003

© ВПЦ "Київський університет", 2003

© Піоро В.І., обкладинка, 2003

Микола Миколайович Бондар	9
Лебединский В.В., Зеленко С.М. Подводные археологические исследования в Северном Причерноморье	10
Індиченко Г.В. Етноархеологія: перспективи розвитку	13
Нужный Д.Ю. Верхні шари палеолітичної стоянки Молодове 5 та деякі проблеми їх культурно-хронологічної інтерпретації	20
Шидловський П.С. Нове пізньопалеолітичне місцезнаходження на Вінниччині	40
Пустовалов С.Ж. Анализ радиоуглеродных дат из погребений ямной и катакомбной общностей, опубликованных в Baltic-Pontic studies, No7 (1999)	45
Лысенко С.Д. ✓ Могильник эпохи бронзы в урочищах Бабина гора – Дедов шпиль у с.Бучак под Каневом	60
Владимиров А.О. До питання про вищу магістратуру Херсонеса Таврійського	72
Slusarska Katarzyna Paciorki bursztowe z Gordijewki	76
Лысенко А.В. Пещерные некрополи Горного Крыма эпохи раннего железа – позднеантичного времени (IX в. до н.э. – IV в. н.э.)	85
Назаров В.В., Русяева М.В. Костяной глаз античной статуи с острова Березань	108
Ольговський С.Я. Метал скіфських казанів	113
Стоянов Р.В. Чернолаковая гидрия с накладным орнаментом из склепа №1012 в Херсонесе Таврическом	121
Морозова Я.И. Предварительный анализ одного обряда погребений первых веков нашей эры в Северном Причерноморье	126
Хворостяный А.И. Культ ΘΕΟΣ ΥΨΙΣΤΟΣ и распространение христианства на Боспоре	131

П.С.Шидловський
**НОВЕ ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНЕ
МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ
НА ВІННИЧЧИНІ**

Abstract

The article represents stone materials from new Upper Paleolithic site Fedorivka I that was discovered in 2000 on the left bank of Murafa river (Vinnitsa region).

На сьогоднішній день Вінницька область являє собою білу пляму з точки зору палеолітознавства. Пам'ятки цієї епохи досить добре вивчені на суміжних територіях – в Хмельницькій, Черновицькій, Одеській областях та на північному сході Молдови. Взагалі, значна увага приділялась пам'яткам, що розташовані в долині Дністра, на яких проводились багаторічні археологічні дослідження, в той час як на обширних територіях Подільської височини, в долинах дністровських притоків, відома досить незначна кількість палеолітичних решток. Виняток складають пам'ятки розташовані по р. Серет Тернопільської області. На території ж Вінничини відомо всього декілька пунктів, розташованих на лівому березі Дністра і які, здебільшого, являють собою поверхневі збори.

Перші свідчення про палеолітичні матеріали з території Вінничини пов'язані з іменем В. Б. Антоновича. У 1883 році поблизу гrotів на лівому березі Дністра біля с. Нагоряни (сучасний Яришівський район) він зібрав крем'яні вироби палеолітичного вигляду [Антонович, 1886]. У 1926 р. шкільний вчитель с. Озаринці Могильов-Подільського району О. Кривицький передав до Київського історичного музею крем'яні вироби, які були зібрані ним поблизу села в урочищі Борщевецький яр [Щербаківський, 1927]. З 1927 до 1932 року на лівобережжі Дністра провадив дослідження один з найвизначніших дослідників палеоліту – М.Я. Рудинський, в результаті робіт якого був підтверджений пізньопалеолітичний вік пам'ятки поблизу с. Озаринці. Дослідник відніс знахідки до центральноєвропейської провінції пізнього оріньяка [Рудинський, 1929]. В 1946 році на Середньому Дністрі розпочав свої роботи П.І. Борисковський, яким було виявлено пізньопалеолітичні місцезнаходження Лядава I, Лядава II, Яришів, Нагоряни Яришівського району та муст'єрське місцезнаходження поблизу с. Суботівка Могильов-Подільського району [Борисковский, 1949; 1950; 1953]. З 1946 року роботи по вивченню палеоліта Се-

реднього Дністра проводились А.П. Чернишом. Ним були проведені польові роботи на обох берегах Дністра, в тому числі і на території Вінницької області, результати яких викладено у численних публікаціях [Черниш, 1954; 1955; 1957 та ін.]. Ним же складена загальна карта пізньопалеолітичних пам'яток середньої течії Дністра [Черниш, 1959: 12]. Палеогеографія Середнього Подністров'я вивчалась І.К. Івановою [Иванова, 1959].

Таким чином, на території області дослідження проводились безпосередньо по берегах Дністра, а значна територія регіону залишилась поза увагою дослідників (Береговая, 1960). З цієї точки зору досить важливим є виявлення нових палеолітичних пунктів, які б розширили наше уявлення про специфіку цього регіону і доповнили б археологічну карту Поділля.

Досліджуваний регіон належить південно-західному схилу Українського кристалічного щита, що називається Волинсько-Подільською плитою, в породі якої врізається каньоноподібна долина Дністра. Волинська височина має південний нахил, в результаті чого ліві притоки Дністра – Серет, Жванчик, Смотрич, Ушиця, Лядова, Мурафа та ін. – мають меридіональне спрямування, утворюючи досить пересічений ландшафт.

Місцезнаходження було відкрите під час проведення пам'яткоохоронних досліджень на території Вінницької області в 2000 році. При проведенні археологічних розкопок на території поселення черняхівської культури біля села Федорівка Шаргородського району, в траншеї, що перерізала поселення, були знайдені артефакти пізньопалеолітичного вигляду. Також на поверхні було зібрано підйомний матеріал, що засвідчило руйнацію пам'ятки пізнішими перекопами та оранкою.

Місцезнаходження розташоване у 1, 5 км на південь від крайніх будівель с. Федорівка, приблизно у 200 метрах на Пн-Сх від річкової заплави, 50 м на Пн-Зх від дороги Федорівка – Копистирин, на землях Федорівської сільської ради.

Топографічно пам'ятка знаходиться на лівому березі р. Мурафа (притока Дністра) на похилому мису першої надзаплавної тераси висотою 9, 5 м, утвореному вигином річки та обмеженому з півдня безіменним струмком (Рис. I. Б). За свідченнями місцевого населення, на північному схилі балки, утвореної струмком, проводилось збирання кременю для господарських потреб. Завдяки складній системі мисів правого та лівого берегів, в цьому місці заплава річки значно звужується, що створює сприятливі можливості для переправи через Мурафу. Така ландшафтно-географічна особливість регіону підтверджується наявністю різночасових пам'яток, зконцентрованих поблизу місцезнаходження – з часів палеоліту до сучасності (прокладка нафтопроводу через річку). Північний схил берега, близькість до водних ресурсів, можливість спостереження за річковою заплавою з мисового підвищення, існування переправи через річку – такі сприятливі умови приваблювали давню людність протягом тисячоліть, про що свідчать археологічні пам'ятки досліджувані в цьому регіоні – в безпосередній близькості від пам'ятки розташоване поселення трипільської культури, яке займає сусіднє мисове підвищення та поселення черняхівської культури, під час дослідження якого й були виявлені артефакти пізньопалеолітичного часу.

Траншея шириною 4 м була розподілена на чотири розкопи різної довжини. Крем'яні вироби з траншеї (18 екз.) походять з розкопів I та IV, основна кількість з них (12 екз.) зосереджена в секторах V – IX першого розкопу (Рис. I. А). Палеолітичні знахідки зустрічались в траншеї без певної концентрації, у стратиграфічному відношенні – від орного шару чорнозему до верхньої частини світло-жовтого суглинку. Частина артефактів було зібрано з поверхні поблизу розкопу. З метою виявлення залишків стоянки, в траншеї та поблизу неї було закладено чотири шурфа до трьох метрів глибиною.

Стратиграфія простежена у шурфах: 0–0.3 м – сучасний орний шар чорнозему; 0.3–0.8 м – гумусований суглинок сірого кольору з залишками культурного шару поселення черняхівської культури; 0.8–1.5 м – щільний жовто-бурий суглинок частково перевідкладений об'єктами черняхівського поселення; з 1.5 м – світложовтий лесовидний суглинок (Рис. I. В.). На жаль, під час шурфування, залишків культурного шару доби палеоліту виявлено не було.

Вироби виготовлені з темно-сірого з світлими включеннями високоякісного кременю і вкриті білясто-блакитною, іноді білою патиною. Деякі знахідки мають сліди перебування у вогні. Кірка на первинних сколах свідчить, що

в якості сировини для виробів використовувались крем'яні жовна з вапнякових ярусів, які підстеляють четвертинні відклади Подільської височини. Виходи третинних сеноманських та сарматських вапняків відомі поблизу м. Ямпіль, біля впадіння Мурафи у Дністер (Черныш, 1959: 15; Иванова, 1959: 217) та у верхів'ях Мурафи поблизу с. Носківці Жмеринського району. Значний розвиток сеноманського та сарматського ярусів регіону має особливе значення, тому що саме в них знаходяться відклади чорного та сірого кременя, який був основною сировиною для виготовлення знарядь праці.

Колекція налічує 29 виробів з кременю.

З них покидьків виробництва – 22 екземпляри та 7 екземплярів виробів з вторинною обробкою. Техніка первинного розколювання представлена відщепами та платівками. З них 11 відщепів являються результатом оформлення нуклеусу, решта сколів знята з двоплощинних біповздовжніх призматичних нуклеусів. Три сколи зняті з нуклеусів з неопуклою робочою поверхнею, що наближує їх до нуклеусів паралельного зняття (Рис. II. 9, 11). Платівок – сім, з них три мають сліди використання (Рис. II. 7, 11, 12).

Вироби з вторинною обробкою (7 екз.) представлені скребачками, їхніми уламками та знаряддями виїмчастих форм (Рис. II. 1 – 6, 8):

- скребачка високої форми на уламку відщепи з робочим краєм сформованим ламелярною ретушшю. Присутнє ретушування на дорсальній стороні, що типологічно наближує знаряддя до скребельця (Рис. II. 1.);

- кінцево-бокова скребачка на масивній платівці з робочим краєм сформованим ламелярною ретушшю на дистальному кінці та обрубуючим ретушуванням по краю (Рис. II. 2.);

- уламки кінцевих та кінцево-бокових скребачок на плоских невисоких платівках (Рис. II. 4 – 6.);

- кінцева скребачка на плоскій платівці комбінована з скобелем на базальному кінці (Рис. II. 3.);

- одне знаряддя виїмчастої форми (Рис. II. 8.).

Наявність високих скребачок на масивних платівці та відщепі, паралельне зняття з брюшка високої скребачки, може свідчити про оріньякоїдність комплексу, що зближує його з дністровськими пам'ятками типу Рашків VII, Корпач Мис, нижнього шару стоянки Бабин I, де разом з двоплощинним призматичним сколюванням присутні "кілевидні" високі скребачки на масивних платівках та відщепках (Черныш, 1959: 18 – 24). З іншого боку, наявність добре розвиненого призматичного платівчастого розколювання, виготовлення знарядь на невисоких платівчастих заготовках дає основу для віднесення місцезнаходження до більш пізнього етапу розвитку пізньопалеолітичної культури – епіграветської традиції.

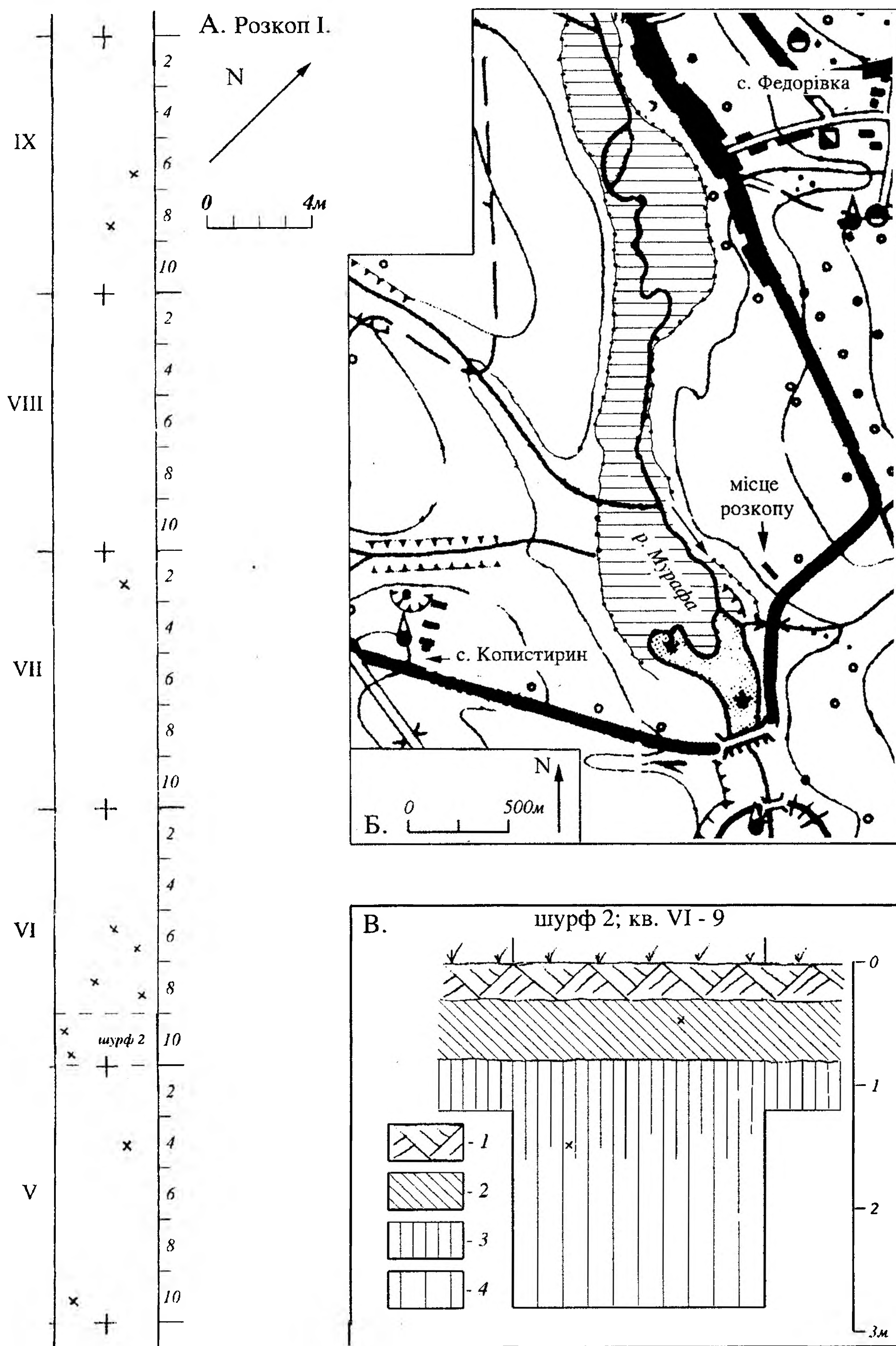

Рис. 1. А. План розкопу I.; Б. Схема розташування місцезнаходження Федорівка I.; В. Стратиграфічний розріз Пд-3х стінки шурфа №2: 1 – сучасний орний шар; 2 – гумусований суглинок з культурним шаром черняхівської культури; 3 – щільний жовто-бурий суглинок; 4 – світло-жовтий лесовидний суглинок; хрестиком позначені знахідки виробів з кременю

В свій час ще П.П. Єфименко висловив припущення, що на пам'ятках середньої течії Дністра "оріньякські" риси зберігаються значно довше, ніж в інших регіонах Східно-Європейської рівнини [Єфименко, 1953: 538]. Такі риси, як виготовлення знарядь на масивних платівках та

відщепях, присутність вертикального обрубуючого ретушування характерні для всіх пізньопалеолітичних культур південно-західної області [Палеолит, 170]. Так, на пам'ятці Бабин I (другий шар) скребачки високих форм та скребачки з підтескою по брюшку співіснують з

платівками з притупленим краєм [Черниш, 1959: 28, 30]. Співіснування оріньякоїдних видів знарядь поряд з досить розвиненою технікою обробки відмічається і для пам'яток Волинської височини – Липа I, Жорнів [Пясець-

кий, 1988]. У будь-якому випадку, як за географічним розташуванням, так і за особливими рисами обробки сировини, місцезнаходження тяжіє до пам'яток середньої течії Дністра.

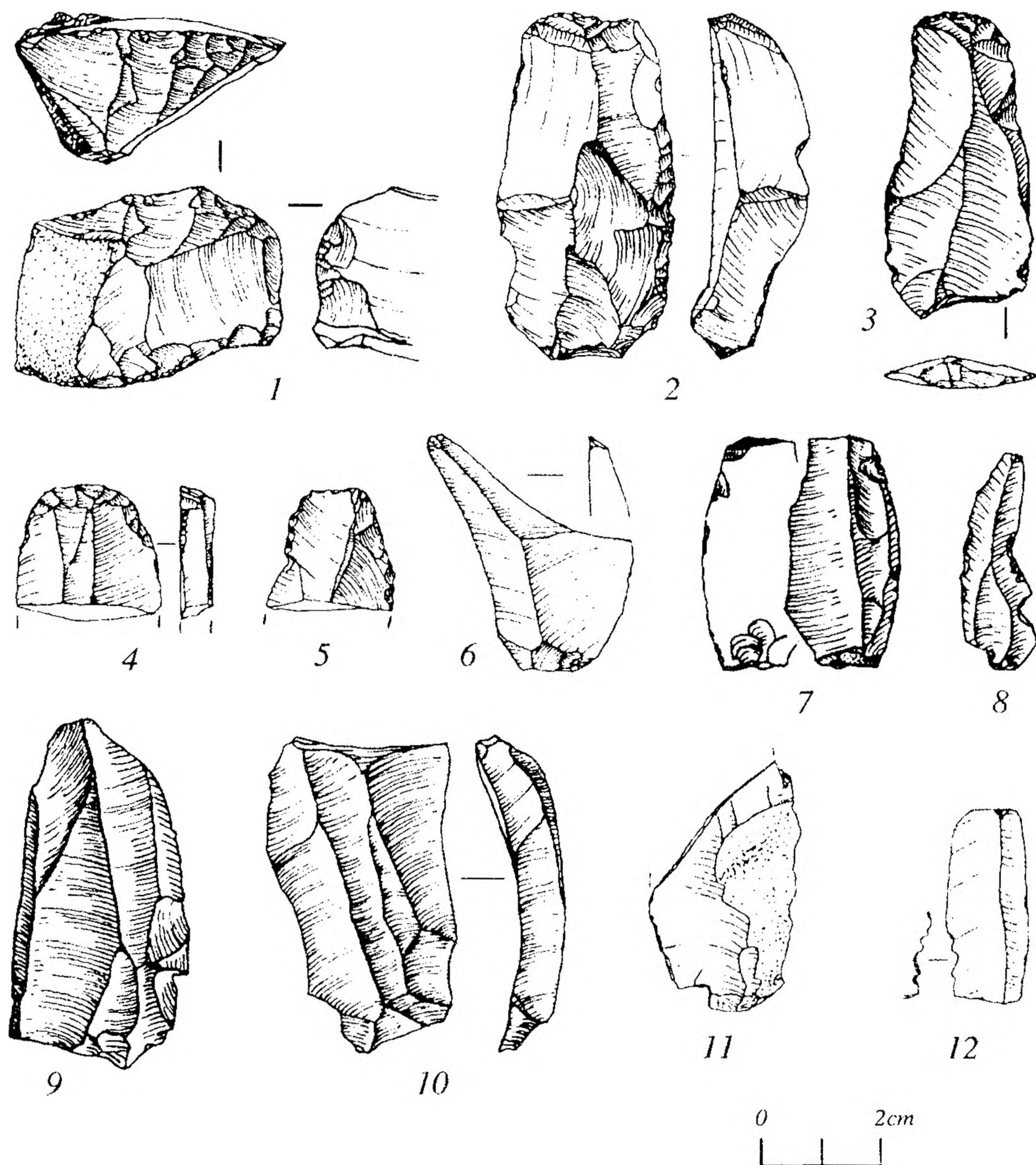

Рис. 2. Федорівка I. Вироби з кременю.

Відсутність культурного шару можливо пояснити або існуванням частково зруйнованої пам'ятки поблизу досліджуваного місця, або повною руйнацією шару внаслідок природних та антропогенних чинників. Майбутні дослідження цього місцезнаходження дадуть змогу відповісти на ці питання.

Остаточне вирішення питання про культурно-хронологічну належність знахідок можливе при подальшому дослідженні даного регіону, що дасть змогу відкриття нових пам'яток на території Подільської височини і співвіднесення їх з відомими палеолітичними пам'ятками та культурами.

Література

Антонович В.Б. О скальных пещерах на берегу р. Днестра в Подольской губернии. Тр. VI арх. съезда в Одессе, 1884, т. I. Одесса, 1886, С. 86 – 102.

Береговая Н.А. Палеолитические местонахождения СССР. Материалы и исследования по археологии СССР, №81, М-Л., 1960.

Борисковський П.І. Роботи в галузі вивчення палеоліту на Середньому Дністрі в 1946 р. Арх. Пам'ятки УРСР, II, Київ, 1949.

Борисковський П.І. Деякі доповнення до археологічної карти Середньої Наддністрянщини. Археологія, т. IV, Київ, 1950, С. 117 – 131.

Борисковский П.И. Палеолит Украины. Историко-археологические очерки. Материалы и исследования по археологии СССР, №40, М-Л., 1953.

Ефименко П.П. Первобытное общество. К., 1953.

Иванова И.К. Геологические условия нахождения палеолитических стоянок Среднего Приднестровья // Палеолит Среднего Приднестровья. Тр. Ком. по изуч. четверт. периода, XV, 1959.

Палеолит СССР. М.: Наука, 1984.

Пясецький В.К. Оріньякська стоянка Іваничі на Волині // Археологія. – 1988. – №64., С. 54 – 55.

Рудинський М.Я. З матеріалів до вивчення передісторії Поділля. Антропологія, т. II, Київ, 1929.

Черныш А.П. Исследования палеолита на Днестре. КСИИМК, вып. 56, 1954.

Черныш А.П. Исследования позднепалеолитических стоянок Среднего Поднестровья. КСИА, вып. 4, Киев, 1955.

Черныш А.П. Краткие итоги исследований позднего палеолита Среднего Поднестровья. Тр. Ком. по изуч. четверт. периода, XIII, 1957.

Черныш А.П. Поздний палеолит Среднего Приднестровья // Палеолит Среднего Приднестровья. Тр. Ком. по изуч. четверт. периода, XV, 1959.

Щербаківський Д. Знахідки поблизу Могилів-Подільського. Коротке повідомлення Вуак за 1926 г., Київ, 1927.